

Fehér Viktor

: Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar,
 : Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, Újvidék
 : fehvik@gmail.com

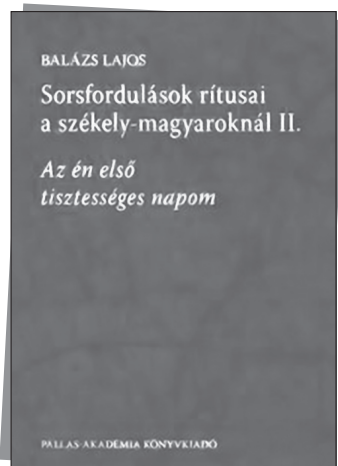
CSÍKSZENTDOMOKOSI HÁZASSÁGKÖTÉSI RÍTUSOK

Marriage Rites in Csíkszentdomokos

*Rituali venčanja u Čiksentdomokošu
(Sândominic – Ro)*

Balázs Lajos: *Sorsfordulások rítusai a székely-magyaroknál II. Az én első tisztességes napom.* Párvalasztás és lakodalom Csíkszentdomokoson, Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 2014

A csíkszentdomokosi életfordulók szokásait és hiedelmeit Balázs Lajos már a múlt század végén feltárta, de kutatásai Csíkszentdomokoson valószínűsíthetően napjainkig folyamatosak. Trilógiájából időrendi sorrendben először a csíkszentdomokosi párvalasztási, lakodalmi szokások és hiedelmek jelentek meg 1994-ben a Kriterion Könyvkiadónál, majd a temetés-monográfiája 1995-ben a Pallas-Akadémia Kiadónál, és végezetül az emberi életforduló kezdő szakasza, a születés szokásvilága 1999-ben szintén a Pallas-Akadémiánál. A hagyományos, egyszerű leíró jellegű életfordulókról szóló cikkek, tanulmányok olvasásához szokott közönség és az ilyen jellegű gyűjtésekkel foglalkozó kisszámú folklorista, de az egész néprajztudomány számára is Balázs Lajos három monográfiája szintézisreemtő. A Pallas-Akadémia 2013-ban a születés csíkszentdomokosi szokásvilágának bővített kiadását, 2014-ben pedig a lakodalmi és párvalasztási szokásokat közölte újra. Valószínűleg hamarosan megjelenik a halálhoz fűződő népszokás-monográfia is. Egy trilógia újraközlését általában nem tartják szükségesnek

magyarázattal ellátni, esetünkben azonban különösen fontosnak vélem, hiszen egyrészt Balázs Lajos három kötetének első kiadásai a társadalmi és gazdasági körülmények hatására nem kapták meg a nekik járó figyelmet, kidolgozott kérdőívei sem váltak a magyar néprajzkutatás körében általánosan elfogadottakká és alkalmazottakká, hiszen még a kétezres évek legelején is, de napjainkban szintúgy jelennek meg kiadványok, melyek az átmeneti rítusmodellt figyelmen kívül hagyták. Másrészt, miután 2009-ben megjelent az *Amikor az ember nincs es ezen a világon* című, a csíkszentdomokosiak szerelmi életéről szóló monográfiája – úgy vélem – tudományterületünk népszerűségi mutatója felfelé kezdett ívelni. A kötet és szerzője ismertségét tovább növelte, hogy a világhálón keresztül mindenki számára elérhetővé vált a Sós Ágnes rendezte *Szerelempatak* című dokumentumfilm a csíkszentdomokosiak nemi kultúrájáról. Persze közelről sem tehetünk egyenlőségelet a kiadvány és a film közé, akkor pláne nem, ha csupán egy kulcsmozzanatot, a hengergőzészről szóló fejezetet és a felvételeket vetnénk össze. Harmadszor, talán az is külön tárgyalást igényelne, hogy az életfordulók jelenlegi rendezési elve (*Sorsfordulók rítusai a székelly-magyaroknál I. Szeretet fogott el a gyermek iránt; Sorsfordulók rítusai a székelly-magyaroknál II. Az én első tisztességes napom*) egyfajta korrekció-e, s a korábbi kiadványok sorrendjének szerzői szándékkal zajló változtatása-e? Hiszen Balázs Lajos 1995-ben halottaskönyve előszavában azt írja a halálról, hogy „előbb foglalkozom vele, mint a születéssel vagy a parasztember szerelmi életével, mivel úgy érzem, hogy ennek feltárásával az adott faluközösség társadalmi életének mélyrétegeit leginkább megértjük. Tulajdonképpen életünk két rejtélyének, a halál és a születés titkának szembehelyezéséről van szó” (BALÁZS 1994: 11). Jóllehet azt, hogy az olvasó előbb foglalkozzon-e a születéssel mint a temetéssel, nem a mi tisztünk eldönteni.

Jelen munka bemutatni kívánja a 2014-ben újra, bővített kiadásban publikált csíkszentdomokosi párválasztási és lakodalmi szokásokat, Balázs Lajos munkáját, amely *Sorsfordulók rítusai a székelly-magyaroknál II.* címmel, *Az én első tisztességes napom* alcímmel látott napvilágot.

Balázs Lajos a házasságkötési szokások bemutatását a párválasztás kritériumrendszerének ismertetésével vezeti be, hiszen a mélyvizsgálat során felszínre került, hogy Csíkszentdomokoson és átfogóan értelmezve a paraszti társadalomban általában nem a „szerelem első látásra” típusú párválasztás volt a mértékadó, hanem a megfontolt döntésekből születő házasságkötés. A legény csupán viszonylagos szabadságjoggal rendelkezett, a szülők (elsősorban az anya) figyelembe vették házasulandó gyermekük „választottjának” gazdasági, vallási, nemzetiségi és lokális tényezőit, habár arról is olvashatunk e kötetben, hogy a szerelem napjainkban – a fiatalabb generáció válaszai alapján úgy tűnhet – előtérbe került az imént közölt tényezőkkel szemben. Balázs Lajos gondosan összeállított kérdőívében olyan kérdéseket fogalmazott meg a párválasztás

kritériumrendszerét vizsgálva, amelyek például arra keresik a választ, hogy milyen családból való legyen a leány, vagy fontos-e, hogy okos legyen? S mindemellett a párválasztást meghatározták a leány erkölcsi, biológiai és esztétikai tényezői, a munkabírása, a leány életkörülményeihez illeszkedő munkákban való jártasság, a szorgalom, a takarékoság és a tisztaság. Manapság a bizonyos munkákban való jártasság helyett a körülmények változásainak hatására inkább az az elvárás, hogy értse jól a mesterségét, a kitanult szakmáját. Azonban generációktól függetlenül az egyik legfontosabb tényező a lány egészségügyi állapota, hiszen „nem jó, ha beteges a leány, mert vele együtt a patikát is megveheted” (BALÁZS 2014: 20). Annak ellenére, hogy a párválasztásban a szépség mellékes szempont, a fontos-e, hogy szép legyen a lány kérdésre eltérő válaszok születtek, s ez érthető módon a néprajzkutatót mélyebbre nyúló, alaposabb vizsgálódásra ösztönzi, hiszen a fenti kérdésre adott válaszokból¹ nem derül ki az, hogy adatközlői mit tartanak szépnek, melyik korosztály hogyan vélekedik a kérdésről, és milyen körülmények között mondták ki véleményüket. Balázs Lajos a fizikai jegyeket pozitív és negatív előjelű lelki, jellembeli vonásokkal hozta összefüggésbe, és megrajzolta a csíkszentdomokosi szép lány két-két prototípusát, amely megfelel a domokosi idős és fiatal (köztük a negyvenéves korhatárt húzta meg) férfinemzedék majdnem egységes értékítéletének. A vizsgálat tárgyát képező fizikai jegyek a testalkat, testtartás, fejjállás, járás, bőrszín, arc, haj, beszélőkészség. Később, néhány lappal arrébb, ugyanazon szempontok figyelembevételével válaszol a „milyen a csíkszentdomokosi szép ember” kérdésre is.

A szerző külön foglalkozik a szüzesség kérdésével. Szentdomokoson ma is többen ragaszkodnak ahhoz, hogy a feleségnek választott lány szűz legyen, hiszen úgy vélik, csak így tud becsületes házaseletet élni. A házasságkötés előtt szüzességét veszített lányt a falu közvéleménye elítélte, szülei gyakran kitagadták, s amikor férjhez ment, akkor az új családjától is megaláztatásban részesült, s egy-egy vita alkalmával mindig felszínre kerültek a múltbeli sérelmek.² Amikor a kutató a kérdést a jelenre, a mai fiatalokra vonatkozóan teszi fel, az idősek véleménye elmarasztaló, és érzékelhető a fiatalok felszabadult életmódjával szembeni ellenszenv, hiszen a mai családi nevelésben is elsődleges helyen áll az erkölcsös életre tanítás, ám annak be nem tartása nyilvánvaló. Egyik

¹ „Legyen szép a feleség, ha lehet, mert a marha (szarvasmarha) se jó, amelyik csak egy gazdának tetszik” (132); „A gyermek (értsd fiúgyermek) az anyjuk vonását öröklí, ezért nem árt, ha szebb az asszony” (279); „A szép leányról azt tartjuk, amit az almáról: a legszebb férges es lehet” (249); „Nézzük a szépségét is, de a széppel főtt káposztát nem lehet megenni, a jóval főttet igen” (81) (BALÁZS 2014: 23).

² „Az ilyen családban gyakori a veszekedés. Ha a férfi megitta a két pohár pálinkát, már lekurvazza a feleségét” (217); „A férfi mindig felrója neki. A legkisebb hibájáért, ha veszekedés kerül, a férfi mindig felemlíti a múltját neki, hogy rossz kurva voltál, most mit akarsz?” (252) (BALÁZS 2014: 28).

egyházaskéri adatközlőm is hasonlóképpen vélekedik a kérdésről: „A vadsárgarépának nagy virágja vót, oszt az egész közepe mind piros vót, āra mondták, hogy amekkora a közepe, akkora a lányok szégyőne. Māmma mán nézhetőd, mē nincs benne egy csőpp piros sē. Má mindön nyiltan mēn a mai világba. Mē vót ez, mög az régön is, de titkóták legalább” (27).

Érdekes módon a megkérdezett csíkszentdomokosi legények – a kérdésre, hogy fontos-e, hogy a lány szűz legyen? – igennel sem, de határozottan tagadó válasszal sem szolgáltak Balázs Lajosnak, amiből kiviláglik, hogy továbbra is ragaszkodnak az első éjszaka jogához, de talán önmaguk megnyugtatósára nem kívánnak nyilatkozni, mivel ilyen már nincs. Figyelemre méltó és tanulságos a néprajzkutató egyik adatközlőjének véleménye: „A férfiak ragaszkodnának, hogy ő legyen az első a feleséginél. Igen, de 100 közül 5-6-nak ha sikerül. A többit mind más töri fel. Én a másét s más az enyimet, a másik a másikét... S így tovább. S ez régen se vót másképp. Ebből akkor lett vita, amikor eszeveszték. A leány, amikor 18-20 éves, a már fel van törve. Az má valaki megnyomta. Én mind akarhatok az első lenni. De a leányok bé es csapták az urokat. Úgy rendezik magukat, hogy nem tudod nyomni belé. Nincs ahova. Úgy eszehűzza magát. Nem kiteríti, ahogy kéne. Azt a bizonyos testalkatrészit eszehűzza, hogy nincs ahova nyomd bé. S akkor meg van elégedve az új ember. Azt hiszi, hogy soha se járt senki belé. Úgy jár, mint az egykori domokosi. Elment az erdőre erdővágni. Oda volt vagy nyolc hétig. Azalatt az asszony nem csinálta senkivel. A hát, biza, szűköcske lett, eszehűződött. Azt mondja az ember, »Aki megúristenelt, elosztogattad ugye?! Másnak!... S nekem nincs!« Aztán esment elment. Akkor az asszony süttött jó pánkót, csinált pálinkát, legényt oda, s kenette magát, míg az embere oda volt. Mikor az hazajött, jó nagy, jó tágas volt. Ki volt kotorva. S azt mondja az embere, »Na látod-e, ha nem osztogatod el, akkor megvan!«” (Sz. Á. 72, 1972, BALÁZS 2014: 29).

Balázs Lajos felrajzolja az endogám és az exogám házasságok grafikonját. Hangsúlyozza az exogám házasságok helyi tiltását, s ekképpen a faluból való nőülés és férjhez menés népszerűségét az 1950-es évekig. A vallási endogámiához hasonlóan a faluból való nőülés is általánosan ismert és betartott a magyarság körében, s míg Domokoson azt mondták, „az is ördögért pokolba ment, mikor itt is van” (BALÁZS 2014: 32), addig Egyházaskéren így nevelték a házassodni kívánót: „ha a faluba tanász lőszart, akkó nē mōnjē ē vidékre tehēnszaré” (4). A kötet az ötvenes évektől folyamatosan zajló társadalmi-gazdasági átalakulás hatására a Csíkszentdomokoson is megjelenő százalékos feleség fogalmát is tárgyalja. Jelentése, hogy a mezőgazdász legények a domokosi lányok igényessége okán nem találnak feleséget otthon, ezért egy közvetítő segítségével találomra kiválasztott címekre pár hívó sort, egy fényképet magukról és száz lej vonatkoztséget küldtek. Az exogám házasságok e típusának bánási párhuzamai is ismertek, számottevő például az Arad

megyei Majlátfalvára férjhez menő Torontál megyéből származó, kisoroszi és nagykikindai leányok száma.

Az emberélet nagy fordulójánál az egyént körülvevő közösség által hagyományozódott és rendre követett magatartásformák az emberöltő csomópontjainál szervezett események és rítusok egyszerűségük és összetettségük révén segítik át a település tagját és környezetét egyik állapotból a másikba. Az Arnold van Gennep által felvázolt modell³ a rítusok általános struktúráját, az elvásztó, eltávolító és befogadó egységeket tartalmazza. A rítusok felosztását elsősorban funkcionális és időrendi szempontok figyelembevételével készítette. Módszere a hatvanas években a szociológusoknak köszönhetően Európa-szerte ismertté vált, s az elemzési modell modernizálásával ma is kitűnően alkalmazható a rítusok és a szokások elemzésére. Az átmeneti rítusoknak fontos szerepük van abban is, hogy „a hagyományok által meghatározott, jól kimunkált cselekvések elvégzésével, a pszichológusok által alkalmazott foglalkozásterápiához hasonlóan levezetik az egyén és kisebb csoportjának szorongását, bizonytalanságát, biztosítják az egyén zökkenőmentes alkalmazkodását az új szituációkhoz vagy környezethez” (POZSONY 2006: 124). Az *elválasztó rítusok* elkülönítik az egyént a korábbi szerepétől és közösségének tagjaitól (ilyen elválasztás a haladókló átvitele és nyughelyének elkészítése a tisztaszobában), az *eltávolító rítusok* segítségével könnyebben felkészül az új státusának betöltésére, ám mindaddig, amíg nem zajlott le a státuscserre, átmeneti szerepekben kell megállnia a helyét (például a hozzátartozóitól elkülönített gyermekágyas anya). A harmadik szakasz a *beépítő rítusoké*, ahol befogadó jellegű cselekvések által próbálja ki az egyén az új szerepébe illeszkedő viselkedésmintákat szimbolikus aktusok formájában (példa erre a menyasszonytánc alkalmával söprögetésre ösztönzött ara). Balázs Lajos kötetei előszavában kiemeli, hogy nem követte egyetlen néprajzkutatónk témába vágó kiadványainak munkamódszerét sem, inkább kifejtette „ittthoni szükségleteink szerint, a lemaradásokat is pótolni próbáló” (BALÁZS 2014: 5), sajátos arculatú nézetét, mely a fenn vázolt Van Gennep-i átmeneti rítuskategóriákra épül.

A szerző az *Elválasztó rítusok* című fejezet alatt először az ismerkedést említi, melynek alkalmi a kalákák, erdőjárás állatokkal vagy szénacsinalás, nagyobb vallási ünnepek, fonó és a farsangi táncok. Az ismerkedéssel, a fonó járással a gyermeki státustól, a figyelő szülői szemektől való fokozatos eltávolodás veszi kezdetét, és a párválasztás bonyolult folyamata következik az egyén életének e sorsfordulóján. Csíkszentdomokoson jellemző volt a *tízesekre* való felosztás (Feltíz vagy Felszeg, Középtíz, Alszeg, Várút), amely szélesebben, a magyarság körében a település falurészeire, utcáira szűkített

³ Arnold van Gennep 1909-ben fogalmazta meg az átmeneti rítusok (les rites de passage) vizsgálatával és elemzésével kapcsolatos összefoglalását. Magyar nyelvű fordítása 2007-ben jelent meg *Átmeneti rítusok* címmel.

endogámiát jelenti. Különösen jelentős az új keletű gyermekkori párosító játékok tekintetében az elemi oktatás általánossá válásával, a serdülőkorig tartó iskolakötelezettséggel megjelenő felszorzások, felírások, amelyek szándéka a párválasztás gondolatával való incselkedés. Emellett jellemző még, hogy a régi szentdomokosi párosítási szokások új formaelemekkel gazdagodtak.

Az *Eltávolító rítusok* alá többek között a háztűznéző, a lánykérő vagy eljegyzés, a polgári esküvő és a perefernumvitel szokásait sorolja, továbbá a lakodalom napján zajló szokáselemeket is itt jegyzi, egészen a templomba vonuló nászmenet leírásáig. Ebben a fejezetben azokat a rítusokat tárgyalja Balázs Lajos, amelyek előkészítik a legény és a lány eltávolodását a régi státusuktól. Ezt nevezi a szerző társadalmi vákuumállapotnak vagy „már nem, még nem állapotnak”, amelyben az egyén nem tartozik már a régi állapotába, de még az újba sem fogadták be.

A *Beépítő rítusok* első szakasza a templomban zajlik, amit a templomtéri multság, a menyasszony beköszöntése, az asztalhoz ülés és a kontyolás követ, hiszen a beépülés újabb cselekménysort s jó néhány akadály leküzdését kívánja. Domokoson szokás a mulatva vonuló násznép elé kender- vagy szalmakötelet kötni, olykor pedig „favágókecskére” helyezett rönkkel torlaszolják el az utat. A legényes örömszülők ajtajába érve külön rítussal fogadták csak be az új párt. Verses párbeszéd hangzik el ilyenkor a gazda (vőfély) és egy kisgyermek szájából, majd pedig a lakodalmi perechez kapcsolódó ceremónia zajlik. A lakodalom másnap reggelig tartott, amit a reggeli beülés vagy második asztal néven emlegetett esemény zárt le.

A szerző a szokásoktól elkülönítve, külön fejezetben tárgyalja a hozzájuk fűződő hiedelmeket. Kérdőíve összeállításakor a lakodalom rendjét követte, a csoportosításokat pedig A. van Gennep modellje szerint végezte. Ötven adatközlőt válogatott ki javaslatok és az egyszerű szociológiai felmérések technikája szerint a csíkszentdomokosiak hiedelemtudat-állományának a vizsgálatára. Elkülönítve egymástól mutatja be a pozitív vagy serkentő mágikus eljárásokat, az előírásokat és tilalmakat, az előrejelzéseket, az átok előfordulását és a megcsináltatásokat, vagyis a negatív szándékkal végzett mágikus eljárásokat. Kutatásaihoz elengedhetetlenek a fejezet végén közölt következtetések. A gyűjtésből kiválogatott 356 reprezentatív hiedelmet táblázatokba foglalja azzal a szándékkal, hogy szemléltesse az egyik és másik kategória részarányát az egészben. A pozitív és negatív célzatú hiedelmek részarányát is bemutatja, s ugyanebben a fejezetben az adatközlők hiedelemtudatáról végzett vizsgálódásainak eredményeit is.

A lakodalmi események főszereplői (a menyasszony és a vőlegény) a település szigorú szabályaihoz alkalmazkodva nem vehetik ki a részüket a munkából a házasságkötésük napján és a lakodalmi készülődések idején. A házigazdáknak, szülőknek pedig gyermekük házasságkötése napján szigorú viselkedésmintákhoz kell igazodniuk az események meghatározott mozza-

natainál, például a vendégfogadásnál vagy a menyasszony búcsúztatásánál, s emiatt lakodalmi tisztségviselőket és segítőköt kérnek fel arra, hogy biztosítsák a lakodalom lefolyását. Balázs Lajos funkciójukat *A lakodalom szereplői* című fejezetben tárgyalja. A csíkszentdomokosi felkérőlegények, vagyis a vőfélyek és a násznagy ünnepi öltözetére szintúgy díszesebb vendégvirágot tűz a menyasszony a lakodalom reggelén. Ezzel hivatalosan is elfogadja lakodalmi funkciójukat.

Balázs Lajos tudományos alapossággal végigjárt témaköreiből a hétköznapi olvasó és az edzett folklorista is sokat meríthet. Fejezeteiből és elemzéseiből kiviláglik a három csomagolással töltött év alatt egybegyűjtött tapasztalatok és tudás kifogyhatatlan tára, s a sorok mögött megbújó jeles kutató képe.

IRODALOM

- BALÁZS Lajos 1994. *Az én első tisztességes napom*. Párvalasztás és lakodalom Csíkszentdomokoson. Kriterion, Bukarest
- GENNEP, Arnold van 2007. *Átmeneti rítusok*. Ford. Vargyas Zoltán. MTA Néprajzi Kutatóintézete, PTE Néprajz–Kulturális Antropológia Tanszék, L'Harmattan Kiadó, Budapest
- GRUBER Enikő 2015. „A születés nem kezdete a létnek, csak bizonyossága annak, hogy vagyunk” (Balázs Lajos: Sorsfordulók rítusai a székely-magyaroknál I. Szeretet fogott el a gyermek iránt). = *Létünk* 1. 161–168.
- POZSONY Ferenc 2006. *Erdélyi népszokások*. KJNT–BBTE, Magyar Néprajz és Antropológiai Tanszék, Kolozsvár

IDÉZETT EGYHÁZASKÉRI ADATKÖZLŐK

4. Özv. Barna Mihályné Rúza Ilonka 75 éves. 1940-ben született Egyházaskéren. Földműves származású háztartásbeli, nyugdíjas. A római katolikus egyházi felekezet tagja. Az adatgyűjtés 2012 és 2015 között zajlott.

27. Bálint Illésné Nagy Ilonka 83 éves a gyűjtés idején. Egyházaskéren született 1930-ban. Szegényparaszti származású földműves. A római katolikus egyházi felekezet tagja. Az adatgyűjtés 2013-ban zajlott, az év decemberében elhunyt.